

HİLELER KARŞISINDA DENETÇİNİN SORUMLULUĞU VE SAS No. 82

Doç. Dr. Nurten ERDOĞAN *

ÖZET

Tarihsel perspektiften baktığımızda denetçilerin hileleri ortaya çıkarma sorumluluklarının kamunun beklentilerine göre değiştiğini görebiliriz. Kamunun beklentileri ile denetçilerin sorumlulukları arasında bir boşluk vardır. Denetçinin hileyi ortaya çıkartma sorumluluğunu açıklamak için 1997’de Denetim Standartları Kurulu SAS No. 82 yi çıkarttı. Standart hileyi tanımlamakta, denetçinin hileleri nasıl kontrol edeceği ve bulunan hileleri yönetime denetim komitesine veya eşdeğerine nasıl ileteceği konusunda yol göstermektedir. Standart denetçinin finansal tablolarda hilenin nereden olduğu yanıltıcı beyanların ortaya çıkartılması ve raporlanması sorumluluğunu genişletmektedir.

SAS No. 82 ye göre denetçi finansal tablolarda hilenin neden olduğu yanıltıcı beyanların bulunup bulunmadığının kabul edilebilir güvencesini vermek için denetimini planlamak ve yapmakla sorumludur. Standart bağımsız denetçinin hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riskini özel olarak belirlemesini gerektirmektedir. SAS No.82 hileyi özel olarak ele alan ilk standarttır ve muhtemelen denetim tekniklerini değiştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Denetim standartları, Hile, Risk belirlemesi, SAS No. 82

ABSTRACT

When we look at historical perspective, we can see that the auditor’s responsibility of detect fraud has been changed according to public expectation. There is a gap between auditor’s responsibilities and public expectation. In order to clarify the auditor’s responsibility to detect fraud, the Auditing Standards Board issued SAS No 82 at 1997.

Standard describes fraud and its characteristics and provides guidance on how auditors should check for possible fraud and communicate the discovery of fraud to management, audit committee or equivalent. This auditing standard details the auditor’s responsibility to detect and report material misstatement in financial statements due to fraud.

Under SAS no 82 the auditor has the responsibility to plan and perform the audit to obtain reasonable assurance whether financial statements are free of material misstatement. It requires that independent auditor make a specific assessment of the risk of material misstatement due to fraud. It is the first standard that specifically addresses fraud and it probably will change audit techniques.

Key words: Auditing standards, Fraud, Risk assesment, SAS No 82

* Anadolu Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi

1. GİRİŞ

Hileler her zaman işletmeler için bir sorun olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Ancak özellikle ABD’de işletmeler tarafından açıklanan son olaylar, hilelerin çok daha vahim bir soruna dönüştüğünü göstermektedir. Muhasebe işlemlerinin bilgisayar ortamında gerçekleştirilmesi elektronik ticaret ve fon transferleri hilelerin belgelendirilmesini güçleştirmekte, bu durum da hileler için yeni olanaklar yaratmaktadır.

Elektronik veri değişiminde müşteri siparişleri kağıtsız ortamda elektronik olarak gönderilmekte, fon transferleri imzalı bir çek olmaksızın sadece bir banka referans numarası ile gerçekleştirilmektedir. Uygun kontroller yapılmadan işlem kayıtları bilgisayar kütüklerinden hemen silinebilmekte, fonlar iş görenlerin hesaplarına aktarılabilenmekte, mevcut olmayan mal iadeleri yapılabilmektedir.

Tarih boyunca denetçiler kamu oyunca işletmelerdeki hata ve usulsüzlükleri ortaya çıkartmakla sorumlu görölmüşlerdir. Bu sorumluluk zaman içinde birtakım ekonomik ve sosyal gelişmeler nedeniyle sınırlandırılmış fakat tamamen ortadan kalkmamıştır.

Amerika’da Şubat 1997’de ASB (Auditing Standards Board) tarafından "Finansal Tabloların Denetiminde Hilelerin Göz Önüne Alınması" başlıklı (SAS No.82) bir standart çıkarılmıştır. Bu standart denetçinin hileleri ortaya çıkarmadaki sorumluluğunu arttırmamakla birlikte, hile nedeniyle finansal tabloların yanıltıcı beyan (material misstatement) içermesi riskinin özel olarak belirlenmesini zorunlu kılarak bu sorumluluğu açıklamaktadır. Bu makalede SAS no 82’nin denetim konusunda getirdiği farklılıklar üzerinde durulacaktır.

2. TARİHSEL AÇIDAN HİLELER KARŞISINDA DENETÇİ SORUMLULUĞU

1920 den önce hilelerin ortaya çıkarılması denetçilerin başlıca sorumluluğuydu. Ancak 1920- 1960 döneminde denetçiler, hilelerin

ortaya çıkarılmasında giderek daha az sorumluluk kabul etmeye başlamışlardır. Bu dönemde hilelerin önlenmesi ve belirlenmesi sorumluluğunun yönetime ait olduğu, denetimin başlıca amacının finansal tabloların güvenilir olup olmadığı hakkında görüş bildirmek olduğu ileri sürülmüştür. Bu amaç değişikliği denetçinin sosyo-ekonomik çevredeki değişiklikleri yanıtlaması şeklinde açıklanmıştır.

1960-1980 döneminde, denetçilerin hilelerin ortaya çıkarılması sorumluluğunu yadsımaları çeşitli kesimler tarafından eleştirildi ve denetçiler hilelerin belirlenmesi konusunda bazı sorumlulukları tekrar kabul etmekle birlikte hilelerin belirlenmesi konusundaki sorumluluk artışına tavırlarını sürdürmeye devam ettiler.

1980 den sonra, şirketlerde yapılan hilelerin giderek büyük boyutlara ulaşması ve etkisinin artması politikacıların, mahkemelerin, finans yazarlarının ve kamunun denetçiler üzerindeki baskısı ve eleştirileri, denetim uzmanlarının görüşlerinde değişiklik yaratmıştır. Yine de denetim amacı olarak hilelerin ortaya çıkarılması 1920 öncesindeki önemine ulaşamamıştır. Ancak, denetim uzmanları tarafından hilelerin ortaya çıkarılması ve raporlanması konusunda kabul edilen sorumluluk düzeyi ülkelere göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

2.1. Amerika’daki gelişim

Denetim Standartları Kurulu (ASB) 1972 yılında kurulduğunda SAS no 1’i çıkardı. Genel denetim standartlarında denetçinin hile konusundaki sorumluluğu şu şekilde ifade edilmekteydi:¹

● Hilenin ortaya çıkartılması bağımsız denetçinin incelemesinin amacı değildir,

● Olağan bir inceleme "onun ortaya çıkartılmasını garanti etmeye dayandırılmaz".

Bu ifadede sorumluluğun kabul edilmesi durumu vardır. 1970’lerde işletmelerde baskın olan ahlaki iklimde SAS No.1’in "sorumluluğu kabul etmeme" görüşü fazla uzun

1 Roland L. Madison, " SAS No 82:Sword or Shield", *The National Public Accountant*, Jan-Feb 1999, Vol. 44 ,s.20

sürmedi. Bu dönemde, eleştirileri yanıtlamak amacıyla 1977'de SAS No.16 çıkartılmıştır. Ancak SAS No.16, denetçilerin sorumluluğunu genişletmediği gibi birtakım belirsizlikleri de içermekteydi ve bu nedenle de beklentileri karşılamaktan uzaktı. Bunun üzerine 1988'de SAS No.53 –Denetçinin Hataları ve Usulsüzlükleri Belirleme ve Raporlama Sorumluluğu- çıkartılmıştır. Genel görüşe göre bu yeni standart usulsüzlükleri belirlemede denetçinin sorumluluğunu arttırmakla birlikte, sorumluluk artışının denetçiye verebileceği zararlara karşı denetçiyi koruyordu.

SAS No.53 denetçinin, finansal tabloların hata ve usulsüzlüklerin neden olabileceği yanıltıcı beyanları içermesi riskini belirlemesi gerektiğini açıkça belirtiyordu. Bu risk belirlemesine dayanarak denetçinin, denetimini önemli hata ve usulsüzlüklerin* belirlenmiş olacağının kabul edilebilir bir güvencesini sağlayacak şekilde tasarlaması gerekiyordu. SAS No.53'e göre denetimin yürütülmesinde, denetçi finansal tabloların yanıltıcı beyan içermesi riskini denetimin planlaması sırasında belirleyecektir. Denetçi, yanıltıcı beyanın ortaya çıkabilme riskini belirledikten sonra, denetimini finansal tablo düzeyinde belirlenen riske göre planlar. Denetçinin işin risk düzeyi hakkındaki genel yargısı; denetim işinde çalışacak elemanlar, incelemenin boyutu, denetim stratejisi ve ölçeği, kullanılan profesyonel kuşkuculuğun derecesi gibi faktörleri etkileyecektir. Daha sonra denetçi, denetim sonuçlarını değerlendirirken, denetim tutarları ile finansal tablo tutarları arasındaki farkların hem niteliksel hem de niceliksel yönlerini göz önüne alır²

Bu standart esas olarak sorunu açıklamayı amaçlamaktaydı. Ancak kamuoyu denetçinin hilelerin belirlenmesinde mevcut durumdan

daha fazla sorumluluğu olduğunu düşünmekteydi. Denetçinin performansının geliştirilmesi konusunda kamunun talebini uygun şekilde cevaplamak ve eleştirileri bastırmak için SAS no 82 çıkartıldı .

2.2. SAS No. 82 nin getirdiği farklılıklar

SAS no 82 hile üzerinde yoğunlaşan, hileyi açıklayarak denetçiye yol gösteren ilk standarttır. Yukarıda belirtildiği gibi önceki denetim standartlarında "hata" ve "usulsüzlükler"den söz edilmektedir. SAS no 82, denetçilerin finansal tablolarda hilelerin neden olduğu yanıltıcı beyanların ortaya çıkarılması ve raporlanması konusundaki sorumluluğunu açıklamaya çalışmakta, fakat denetçilerin bu konudaki sorumluluklarını genişletmemektedir. Ayrıca denetçinin hileyle ilgili sorumluluğunu açıkça oluşturan bir standarttır, ancak davalarda denetçiye karşı sıklıkla kullanılabilecek bir standart olma potansiyeline de sahiptir.

Yukarıda belirtildiği gibi SAS No.82 , SAS No.53'ün yerine getirilmiştir ve Denetim Standartları No1 Vol.1 AU Sec. 110-Bağımsız Denetçinin Sorumlulukları ve İşlevleri- ikinci paragrafı SAS No.82'ye göre düzeltilerek, denetçinin hilelerin ortaya çıkarılmasındaki sorumluluğu şu şekilde belirtilmiştir:³

"Denetçi finansal tablolarda hilenin veya hatanın neden olduğu yanıltıcı beyanların bulunup bulunmadığı hakkında mantıklı bir güvence elde etmek için denetimini planlamak ve yerine getirmekten sorumludur. Denetim kanıtlarının yapısı ve hilenin özellikleri nedeniyle denetçi önemli yanlışlıkları belirlemenin mantıklı, fakat mutlak olmayan güvencesini elde edebilir. Denetçi , finansal tablolar için önemli olmayan hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasının man -*

* Önemli hata ve usulsüzlükler; tutarca veya sayıca önemli, finansal tabloların yanlış sunumuna neden olan ve bu finansal tabloları kullanan ortalama bilgi ve yeteneğe sahip kişilerin kararlarına etki edebilen hata ve usulsüzlüklerdir.

2 Paul Munter ve Thomas A. Ratcliffe, " Auditor's Responsibilities For Detection of Fraud-Part I", **The National Public Accountant**, August 1998, Vol.43 , s.37

3 ----- Official Releases, **Journal of Accountancy**, April 1997,s 94

* SAS No 47-Denetimin Yürütülmesinde Denetim Riski ve Önemlilik- (AICPA Professional Standards, vol.1, AU sec 312) SAS No 82'ye göre değiştirilmiştir. Söz konusu tebliğin 4. paragrafında, finansal tabloların içerdiği yanlış beyanların tek tek veya toplu olarak etkileri, finansal tabloların Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak, tüm önemli yönleriyle, dürüstçe sunulmamasına neden olacak ölçüde önemli olduğunda söz konusu tabloların **yanıltıcı şekilde** beyan edildiği ifade edilmektedir.

tıklı bir güvencesini elde etmek için denetimini planlamak ve yerine getirmekten sorumlu değildir."

Düzeltilen bu tebliğ, denetçinin sorumluluğunun önemlilik ve mantıklı güvence kavramlarına ile çerçevelendiğini açıkça belirtmektedir. Şöyle ki, uygun şekilde yapılan bir denetimin çatışma, saklama, dikkatli şekilde taklit edilen belgeler ve denetim sürecinin yapısındaki fayda/maliyet kararları nedeniyle yanıltıcı beyanları ortaya çıkaramayacağı belirtilmektedir. Önemlilik kavramı "muhasebe bilgisinin atlanması veya yanlış beyanın, bilgiye güvenen mantıklı bir kişinin bilginin atlanması veya yanlış beyanı nedeniyle yargısını değiştirmesi veya etkilenmesi olasılığını yaratan büyüklükte olması" olarak açıklanmaktadır⁴

Genel kanı, SAS no 82 nin denetçinin finansal tablolarda hilelerin neden olduğu önemli yanlışlıkların bulunup bulunmadığının mantıklı bir güvencesini vermesini gerektirmesi nedeniyle, denetçinin hileleri ortaya çıkartmadaki sorumluluğunu arttırdığı yönündedir. Ancak bu sorumluluk sınırsız bir sorumluluk değildir. Yukarıda belirtildiği gibi standart mantıklı güvenceden bahsetmektedir, fakat bu genelde kamuoyunun beklentilerinde mutlak güvence olarak algılanmaktadır. Bu iki kavram arasındaki ayrım çok önemlidir.

Standart yanlış anlaşılması için ayrıntılı bir şekilde "mantıklı güvence"yi tanımlamaktadır. Mantıklı güvence, eşik yükselmekle birlikte mutlak bir güvence değildir. SAS no 82 hilelerin karakteristikleri, özellikle sahtekarlık ve illegal gizli anlaşmalar nedeniyle, uygun şekilde tasarlanmış ve yerine getirilmiş denetimin hileden kaynaklanan yanıltıcı beyanları belirleyemeyeceğini kabul etmektedir.⁵

SAS No.82 denetçinin, hile riskini mini-

mize etmek için gerçekleştirilen geniş ve kapsamlı çabaların bir parçası olduğunu kabul eder. Yönetim, hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasından sorumludur ve pozitif bir kontrol çevresi ile birlikte uygun kontrol faaliyetlerini oluşturarak hilelerin önlenmesinde önemli bir rol oynar. Temel olarak denetçi ve yönetim hile kontrolünün birkaç alanı veya yönteminden sorumludur.

Önceden denetçi finansal tablolardaki yanıltıcı beyanların ortaya çıkartılamama riskinin (Denetim Riski) belirlemesini denetimin planlaması evresinde yapmaktaydı. Buna karşılık standart, finansal tabloların hile nedeniyle yanıltıcı beyan içermesi riskinin, denetim riskinin parçası olduğu ve hile riskinin belirlenmesinin tüm denetim süreci boyunca yapılmasını öngörmektedir. Ayrıca, önceki standartlar planlama aşamasının ötesinde hileyle ilgili olarak denetçinin sorumluluğunun ne olduğu konusunda açık değildir.

SAS No.82 denetçinin profesyonel şüpheliğini de arttırmaktadır. Eğer bir kontrol çevresi pozitif değilse veya yönetim gerekli kontrolleri kurmamışsa hile ihtimali çok yüksektir. Denetçinin hilenin mevcut olması ihtimaline karşı çok daha duyarlı olması gerekir, yani önemli konularda yönetimin açıklamalarının doğruluğunu derinlemesine soruşturmalı ve denetim yordamlarını genişletmelidir.

3. SAS NO. 82'NİN İÇERİĞİ

SAS No.82 de öncelikle hile ve hilenin karakteristikleri açıklandıktan sonra, risk belirlleme sürecinin açıklanmasına ve denetçinin risk belirlmesinde göz önüne alması gereken faktörlerin geniş bir listesine yer verilmektedir. Aynı zamanda belirlenen riske göre denetim programının yapılması, denetim testlerinin sonuçlarının değerlendirilmesi, risk belirlemesinin ve de-

4 SAS No 47-Denetimin Yürütülmesinde Denetim Riski ve Önemlilik, (AICPA Professional Standards, vol.1, AU sec 312'nin 10. -eski 6.- paragrafında) Önemlilik Kavramı Finansal Muhasebe Standartları Kurulunun (FASB) Muhasebe Kavramlarına ilişkin 2 No'lu tebliğine – Qualitative Characteristics of Accounting Information – atıfta bulunarak açıklanmaktadır.

5 Alan Reinstein ve Gregory A. Coursen, "Considering The Risk of Fraud: Understanding The Auditor's New Requirement", **The National Public Accountant**, V 44, no2, March -April 1999, s.35. Ayrıca Bkz. SAS No 1 AU sec.230 (AICPA Professional Standards, vol.1, AU sec 230) 'a yeni eklenen 12. ve 13. paragraflar, Official Releases, agk. s.95

netim programının belgelendirmesi ve hile kanıtlarını yönetime, denetim komitesine ve uygun olan diğerlerine iletmesi gibi diğer konularda da denetçiye yol göstermektedir. Standardın içeriği şu şekilde özetlenebilir;

- Hile ve onun karakteristiklerini açıklar
- Her bir denetim işinde hile riskinin özel olarak belirlenmesini gerektirir,
- Denetçiye hile risk faktörlerini belirleyen yol gösterir,
- Denetim test sonuçlarının değerlendirilmesinde yol gösterir,
- Belgelendirme gereksinimlerini açıklar,
- Hileyle ilgili sonuçların yönetime iletilmesi ile ilgili gerekleri açıklar

4.HİLELERİN TANIMLANMASI VE KARAKTERİSTİKLERİ

SAS no 82 finansal tablo denetiminde potansiyel hilelerin "nasıl olacağına" ilişkin yol gösterir. Bunun için hile türlerini açıklar ve denetçinin hileli finansal raporlama ve varlıkların suiistimalinden doğan önemli hile riskini özel olarak tayin etmesini gerektirir. Standarda göre finansal tablo denetimi sırasında denetçinin göz önüne alması gereken iki tür hile vardır; hileli finansal raporlama ve varlıkların suiistimali.

Hile genel bir yasal kavram olmakla beraber, denetçinin ilgisi özellikle finansal tabloların yanıltıcı şekilde beyan edilmesine neden olan hileli eylemlerle ilgilidir. Hileyi hatadan ayıran başlıca faktör, finansal tabloların yanıltıcı şekilde beyan edilmesiyle sonuçlanan eylemin altında kasıt olup olmadığıdır

Tanıma göre hatada kasıt yoktur ve herhangi bir zamanda ve yerde önceden tahmin edilemeyen finansal tablo etkileriyle ortaya çıkabilir. Hataların meydana gelmesini önlemek veya meydana gelmiş olanları ortaya çıkartmak ve düzeltmek için tasarlanmış faaliyet politika-

larına ve yordamlara yer veren sıkı bir iç kontrol yapısı önemli hataların yapılması riskini azaltabilir⁶

Hileli finansal raporlama, kasıtlı yanlış beyanlar veya finansal tablo kullanıcılarını aldatmak için finansal tablolarda tutarların veya açıklamaların atlanmasıdır.Hileli finansal raporlama aşağıdaki gibi eylemleri içerir;

- Muhasebe kayıtlarının veya finansal tabloların hazırlanmasını destekleyici belgelerin sahte olması, tahrifi veya değiştirilmesi,
- Olayların, işlemlerin ve önemli bilgilerin finansal tablolarda yanlış sunumu veya kasıtlı olarak atlanması,
- Tutarlar, sınıflama, sunuş şekli veya açıklamalarla ilgili muhasebe ilkelerinin kasıtlı olarak kötü uygulanması.

Varlıkların suiistimali (bazen zimmete geçirme olarak ifade edilmektedir) işletme varlıklarının çalınmasıdır.Burada hırsızlığın etkisi finansal tabloların Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun bir şekilde sunulmamasına neden olur. Varlıkların suiistimali; tahsilatları zimmete geçirme, varlıkları çalma veya satın alınmamış bir varlık için ödeme yapılmasına neden olma gibi. çeşitli yollarla gerçekleştirilmektedir. Varlıkların suiistimali, yanlış veya yanıltıcı kayıtlar ve belgelerle birlikte yapılabilir ve bu hile yönetim, çalışanlar veya üçüncü kişiler arasından bir veya birkaç kişiyi kapsayabilir .

Yukarıdaki ifadelerde de görüleceği gibi gerek çalışanlar tarafından yapılan hilelerde (zimmet ve hırsızlık) gerekse yönetimin hilelerinde (hileli finansal raporlama) kasıt vardır.Hile planları genellikle;

- Hileyi yapmak için baskı ve teşvik,
- Hileyi yapmak için bir fırsatın algılanması sonucu ortaya çıkar

Hileli finansal raporlama iş performansı baskısı ve beklentiler sonucu olabilirken, zim-

6 Reinstein ve Coursen; agm. s.34

mete geçirme daha çok finansal baskı yaşayan kişiler tarafından yapılmaktadır. Hileli finansal raporlamayı güdüleyen belirli baskı ve fırsatlar varlıkların suiistimali güdülerinden farklı olsalar da bu iki koşul genellikle her iki tip hilede de mevcuttur. Örneğin, hileli finansal raporlama, yönetimin gerçekçi olmayan kar hedeflerini başarmanın baskısı altında olması nedeniyle yapılmış olabilir. Varlıkların kötü kullanımı, kendi gelirlerinin üstünde yaşayan kişiler nedeniyle yapılmış olabilir. Fırsatın algılanması her iki durumda da mevcut olabilir çünkü kişi iç kontrolü atlatılabileceğine inanır.

5. DENETİM ADIMLARI

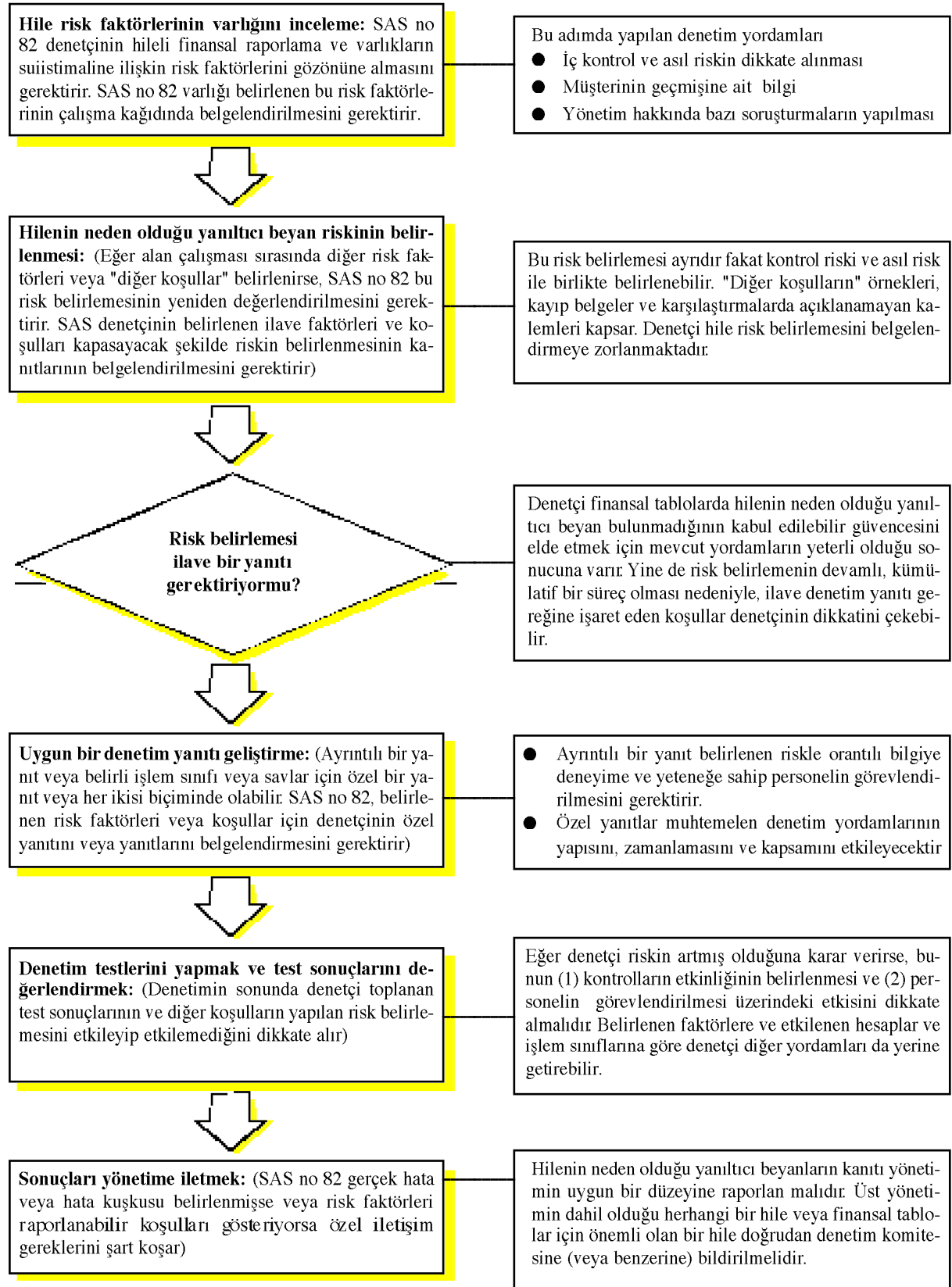
SAS no 82 denetçinin denetim sırasında bazı adımları yerine getirmesini gerektirir. Bu adımlar hileli finansal raporlama ve varlıkların kötü kullanımı ile ilgili hile risk faktörlerinin varlığının incelenmesi, hile riskinin belirlenmesi ve yanıtlanmasını yani belirlenen riske göre denetimin planlanmasını ve programlamasını, yapılan işin belgelendirilmesini ve yönetime iletilmesini gerektirir. Aşağıdaki akış çizeneği denetçinin hile risk faktörlerini dikkate alma sürecini göstermektedir.⁷

5.1. Risk Faktörlerinin Varlığının İncelenmesi ve Hile Riskinin Belirlenmesi

SAS.No.53 finansal tablo düzeyinde denetim riskinin, işin planlanması sırasında dikkate alınmasını gerektirmekteydi. SAS 47'nin, SAS No'82 ye göre düzenlenmiş şekli, hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riskinin denetim riskinin bir parçası olduğunu belirtmekte ve denetçinin finansal tabloların hilenin neden olduğu yanıltıcı beyanları içermeye riskini özel olarak belirlemesini, yapılacak olan denetim yordamlarının tasarımıyla belirlenen riski dikkate almasını gerektirmektedir.

SAS No.82, denetçinin bu risk belirlemesini yaparken standartta belirtilen, hileli finansal raporlama ve varlıkların suiistimali ile ilgili hile risk faktörlerini dikkate alması gerektiğini ifade etmektedir. Standartın en önemli özelliği çoğunlukla hileli faaliyetlerle ilgili koşulları oluşturan hile risk faktörlerine ilişkin örneklerin görece olarak kapsamlı bir listesini vermesidir. Standartta, söz konusu risk faktörlerinin her şeyi kapsadığının düşünülmemesi, fakat bir başlangıç noktası olarak kabul edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

7 Andrew Barnett, James E Brown, Robert Fleming, William J. Read, "The CPA. As Fraud- Buster", **Journal of Accountancy**, May 1998, s.71

SAS No.82 de finansal raporlama problemlerine neden olabilecek risk faktörleri üç geniş kategori içinde yaklaşık 40 farklı örnekle tanımlanmaktadır Bunların birçoğu SAS No.53 'deklilere benzemekle birlikte SAS No.82'de bazı yenilikler vardır ⁸

Hileli finansal raporlamayla ilgili risk faktörleri üç kategori içinde açıklanmaktadır

1.Yönetimin karakteristikleri ve kontrol çevresi üzerindeki etkisi

- Yönetimin hileli finansal raporlamaya dahil olması için bir güdünün olması,

- Yönetimin iç kontrol sistemi ve finansal raporlama süreci ile ilgili uygun tavır göstermemesi ve yansıtamaması,

- Muhasebe ilkelerinin seçimine ve önemli tahminlerin yapılmasına finansal olmayan yöneticilerin aşırı katılımı,

- Tepe yöneticilerinin, danışmanların veya yönetim kurulu üyelerinin sık sık değişmesi,

- Mevcut veya eski denetçiler ile yönetim arasındaki gergin ilişkiler.

2.Endüstri koşulları ile ilgili risk faktör - leri

- İşletmenin finansal istikrarını ve karlılığını zayıflatabilen yeni muhasebe, yönetmelik ve yasal zorunluluklar,

- Aşırı derecede rekabet ve pazar doygunluğu ile birlikte kar paylarının azalması,

- İşletme başarısızlıklarının artması ve müşteri talebinde önemli azalmalarla birlikte endüstrinin zayıflaması,

- Teknolojinin hızlı değişimi ve ürünlerin çok çabuk modasının geçmesi gibi endüstrideki hızlı değişimler

3. Faaliyet özellikleri ve finansal istikrar ile ilgili risk faktörleri

- Karlarda büyüme raporlanırken, faaliyetlerden nakit akışı sağlamada başarısızlık,

- Özellikle yıl sonundaki önemli, alışılmamış ve karmaşık işlemler,

- Açıkça bir iş amacı olmaksızın vergi cenneti olan yerlerdeki banka hesapları ve faaliyetler,

- Çok yakın görünen iflas veya işletmenin rakibine devir olma tehlikesi,

- Zayıf ve kötü finansal durumda, yönetimin kişisel olarak önemli işletme borçlarını garanti etmesi .

Varlıkların suiistimali ile ilgili risk faktörleri ise iki kategori içinde açıklanmaktadır ;

1.Varlıkların suiistimale duyarlılığıyla ilgili risk faktörleri

- Elde büyük miktarlarda nakit bulundurma,

- Küçük hacimli, yüksek değerli veya talepli stoklar,

- Hamiline yazılı tahviller, kıymetli taşlar veya bilgisayar çipleri gibi çabuk değiştirilebilir varlıklar,

- Küçük hacimli, kolaylıkla pazarlanabilir sabit varlıklar

2.Kontrollarla ilgili risk faktörleri

- Uygun yönetim gözetiminin olmaması,

- Suiistimale duyarlı varlıklara erişebilecek personelin işe alınmasında, iş başvurularını eleme prosedürlerinin çok kötü olması,

- Özellikle kolaylıkla suiistimal edilebi-

8 Bu yenilikler Donald K Mc Connell ve George Y.Banks, "The New Fraud Audit Standard" , CPA Journal, June 1997 Vol 67 , s 26-31 de özetlenmektedir.

len varlıklarla ilgili uygun olmayan şekilde kayıt tutulması,

- Görevlerin uygun şekilde ayrılmaması veya bağımsız kontrollerin olmaması ,

- Yetki ve sorumluluk sisteminin uygun olmaması,

- Nakit, menkul kıymetler, stoklar ve sabit varlıklar üzerinde fiziksel güvenliğin eksik olması,

- İşlemlerin zamanlı ve uygun şekilde belgelendirilmesinde eksiklik,

- Önemli kontrol işlevlerini yerine getiren personelin zorunlu izin kullanmasında eksiklik

Hile riskinin belirlenmesi, işletmedeki potansiyel hile risk alanlarıyla ilgili olarak yönetimin soruşturulmasını kapsar. Denetçi hile riskini belirlerken, yönetimin hile riskiyle ilgili anlayışını elde etmek ve yönetimin işletme içinde yapılmış hile bilgisine sahip olup olmadığını, yönetimin riskleri nasıl karşıladığını belirlemek için yönetimi soruşturmalıdır. Bu soruşturmada elde edilen bilgi denetçinin belirleyeceği hile riskini ve riskle ilgili olarak yapacağı denetim planını ve programını etkileyebilen risk faktörlerini göstermelidir.

Standartın belirtilen risk faktörlerinin hepsi, her durumda konuyla ilgili olmayabilir. İşletmenin büyüklüğü, sahiplik özellikleri, içinde bulunduğu endüstri ve diğer farklı özellik ve koşullara bağlı olarak bazıları daha fazla veya daha az öneme sahip olabilirler. Bu nedenle denetçi her bir kategorideki risk faktörlerini müşteriye uyarlanabilmesi koşuluyla dikkate alır. Örneğin denetçi bankacılık gibi belirli bir sektöre ilişkin risk faktörlerini dikkate almayı isteyebilir. Diğer durumlarda denetçi, bunlardan sadece denetim altındaki küçük işletmelere uygulanabilen risk faktörlerini seçmeyi isteyebilir. Alternatif olarak denetçi standartta tanımlanmamış, ilave risk faktörlerinin olduğuna inanabilir.⁹

Hile risk faktörlerinden önemli olanlar diğer ifadeyle finansal tablolarda yanıltıcı beyanlara neden olanlar denetçi tarafından dikkate alınmalıdır. Hile risk faktörleri kolaylıkla önemlerine göre sıralanamaz veya etkin belirleyici modeller içinde birleştirilemezler. Denetçinin, risk faktörlerinin önemini, riski azaltan özel kontrollerin bulunup bulunmadığını ve uygun denetim yanıtını oluşturacak yordamları belirlerken kişisel yargısını kullanması gerekir.

Standart hile riskinin belirlenmesinde, denetçinin risk faktörlerini daima denetlenen işletmenin büyüklüğü, karmaşıklığı ve sahiplik özelliklerinin bağlamı içinde değerlendirmesi gerektiğini açıklamaktadır.

Denetçi risk faktörleri ve diğer koşulları, müşterinin kabulüne veya sürekliliğine karar vermek için gerekli soruşturmaları yaparken, denetimin planlaması sırasında, işletmenin iç kontrolünü incelerken veya alan çalışması yaparken belirleyebilir. Bu bakımdan riskin belirlenmesi, denetim işi süresince devam eden, risk faktörlerinin bir bütün içinde göz önüne alınmasını kapsayan bir süreçtir. Oysa SAS No.53, finansal tabloların yanıltıcı beyan içerme riskinin denetimin planlaması aşamasında belirlenmesini gerektirmekteydi. Risk belirlenmesinin devam eden bir süreç olarak kabul edilmesi, standardın getirmiş olduğu en temel değişiklik olarak görülmektedir.

Alan çalışması sırasında belirlenebilecek "diğer koşullar" şunlardır;

- Muhasebe kayıtlarındaki çelişkiler,
- Kanıtlayıcı belgelerin muhasebe kayıtlarıyla uyumlaması veya kayıp olması,
- Denetçi ile müşteri arasında alışılmamış ve sorunlu ilişkiler.

Daha önce belirtildiği gibi, standart finansal tabloların hilenin neden olduğu yanıltıcı beyanları içerme riskinin özel olarak belirlenmesini gerektirir. Denetçinin göz önüne alması gereken risk faktörleri hem asıl riskin hem de

9 Jane Mancino ve Peter D.Fleming; "The Auditor and Fraud", *Journal Of Accountancy*, April, 1997, s.32-37

kontrol riskinin özelliklerini kavradığı için hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riskinin özel olarak belirlenmesi, denetim riskinin belirlenmesi ile birlikte yapılabilir. Standart ayrıca risk belirlemesi yapılırken yukarıda belirtilen diğer koşulların da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Sonradan saptanan risk faktörleri ve diğer koşullar denetçinin dikkatini çektiğinde, denetçi bunların önceden yaptığı risk belirlemesi üzerinde etkisi olup olmadığını inceleyerek, bir önceki risk belirlemesini yeniden değerlendirmelidir. Hile riskinin değerlendirilmesinde, ilgili bilginin dikkatini çekmesi için denetçinin denetim süresince tekrarlaması gereken üç adım vardır¹⁰

- Risk faktörlerinin varlığını dikkate almak
- Riski belirlemek
- Yanıt geliştirmek.

Standarta göre risk belirlemesi bir oranlama veya skordan ziyade bir süreçtir. Denetçi kontrol riskini veya yapısal riski tayin ettiği zamanda hile riskini tayin edebildiğinde, hile riskinin kantitatif (%0 dan %100 e kadar) veya kalitatif (yüksek , orta veya düşük) olarak belirlenmesi gerekmez.¹¹

5.2.Denetçinin Risk Belirlemesi Sonuçlarına Yanıtı–Denetim Programlarının Tasarımı

Denetim programı, denetim çalışması sırasında uygulanacak olan denetim yordamlarının listesidir. Belirlenen herhangi potansiyel hile riskine denetçinin yanıtı, uygulanacak olan denetim yordamlarının yapısını, zamanlamasını ve kapsamını gösteren denetim programlarının tasarlanmasıdır. Denetim programları mevcut olduğu belirlenen risk faktörlerinin yapısı ve öneminden etkilenir. Denetçi belirlemiş olduğu hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riskinin kapsamlı bir yanıtı veya belirli hesap kalemleri, iş

lem sınıfları veya savlar için özel yanıtı ya da her ikisini gerektirip gerektirmediğini dikkate almaktadır

Denetim programının ilk tasarımı denetimin planlanması sırasında yapılır. Bazı durumlarda risk faktörlerinin bulunduğu belirlense bile denetçinin yargısı, planlanmış olan denetim yordamlarının risk faktörlerini cevaplamaya yeterli olacağı şeklinde olabilir.

Bunun birkaç olası nedeni olabilir. Denetçi işin yapısal riskini ve kontrol riskini maksimumda belirlemeyi bekleyebilir, bunun sonucunda bulgu (deteksiyon) riskini kabul edilebilir düşük düzeyde tutmak için maddi doğrulama testlerini maksimumda planlar. Bu durumda başkaca genişletilmiş testlere gereksinim olmayacaktır. Ayrıca denetçi hile risk faktörlerini belirlemesine rağmen iç kontrolün sorun alanlarını uygun şekilde gösterdiğinden yeterince tatmin olur, bu da planlanmış olan yordamların değiştirilmesi gereğini ortadan kaldırır¹²

Diğer durumlarda denetçi koşulların, uygulanacak yordamların değiştirilmesi gereğine işaret ettiğine karar verebilir. Denetçi genellikle yönetimden hoşnut olmadığında bu yolu tercih eder.

Denetçi finansal tabloların denetimi için planlanmış olan yordamların, hilenin neden olduğu riskin yeterince yanıtlanması amacıyla değiştirilmesinin uygulanabilir olmadığına karar verebilir. Bu durumda nedenlerini denetim kuruluna veya eşdeğer yetki ve sorumluluğa sahip diğer kişilere ileterek işten çekilebilir.

5.2.1. Kapsamlı Yanıt

SAS no.82, hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riski hakkındaki yargıların denetimi çeşitli yönlerden etkileyebileceğini belirtmektedir. Denetçinin belirlediği riske kapsamlı cevabı, de

10 Andrew H. Barnett, James E. Brown; Robert Fleming ve William J. Read; "The CPA As Fraud Buster", *Journal of Accountancy*, May 1998, s.70

11 Barnett ve diğerleri; agm s.70

12 Donald K. Mc Donald ve George Y. Banks; "Implementing The New Fraud Auditing Standard In Your Audit Practice", *Ohio CPA Journal*, Jul-Sept. 1997 Vol.56 . s.28

netçinin daha fazla kuşkucu davranmasını, denetim işinde görevlendirdiği personeli seçerken daha dikkatli olmasını, müşterinin uygulamakta olduğu muhasebe ilkeleri ve politikalarını ve iç kontrolünü daha fazla dikkate almasını gerektirir.

Denetçi denetim işini yaparken gereken dikkat ve özeni göstermelidir. Bu da denetçinin mesleki kuşkuculuk, yani sorgulayıcı bir düşünce ve denetim kanıtlarının dikkatlice tayin edilmesini içeren bir davranış göstermesi demektir. Denetim kanıtlarının elde edilmesi ve değerlendirilmesi denetim süreci boyunca devam ettiği için mesleki kuşkuculuk denetim süreci boyunca devam etmelidir. Denetçi hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riskini yanıtlarken;

- Önemli işlemlerin doğrulanmasında incelenecek olan belgelerin yapısı ve boyutunun seçiminde daha fazla özen göstererek,

- Yönetimin önemli konulardaki açıklamaları ve sunuşlarının işletme içindeki ve dışındaki diğer kişilerin açıklamaları ile doğrulanması gereğini arttırarak,

- İlave analitik yordamlar veya belge incelemesi yaparak mesleki kuşkuculuğunun gereğini yerine getirebilir.

Denetçinin, denetim işinin yapılması ve gözetiminde önemli iş sorumluluğu verdiği personelin bilgisinin, uzmanlığının ve yeteneğinin denetçinin belirlediği hile risk düzeyi ile orantılı olması gerekir

Yönetimin uygun olmayan bazı teşvikler elde etmek için yaptıkları gelir planları, varlıkların fazla değerlendirilmesi, gidere karşı aktifleştirme gibi konularda seçtiği ve uyguladığı muhasebe ilke ve politikalarının denetçi tarafından yakından incelemesi gerekir. Bu konuda denetçi seçilen muhasebe ilkelerinin ve uygulanan politikaların finansal tablolarda yanıltıcı beyana neden olacak şekilde uygunsuzca kullanılıp kullanılmadığı hakkında büyük bir kuşkuya sahip olabilir.

Hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riski, kontrolü kapsayan risk faktörleriyle ilgili olduğunda denetçinin kontrol riskini maksimum altında belirleme gücü azalmaktadır. Bununla birlikte bu durum, denetçinin denetimi planlamak için işletmenin iç kontrol unsurlarının yeterliliğini anlaması gereğini ortadan kaldırmamaktadır. Aslında işletmenin hile risk faktörlerini yanıtlamaya uygun bazı kontrollara (veya kontrol eksikliklerine) sahip olduğunun anlaşılması, hile risk faktörünün değerlendirilmesinde belirli bir öneme sahip olabilir. Ayrıca yönetimin kontrolleri çığneme potansiyelini anlamak da özellikle önemli olabilir

Denetçi, denetim yordamlarının yapısının, zamanlamasının ve kapsamının değiştirilmesini gerekli bulabilir. Örneğin, bazı varlıkların fiziksel gözlem veya kontrolü daha önemli hale gelebilir (yapı), doğrulama testleri yıl sonunda veya yıl sonuna yakın bir zamanda yapılabilir (zamanlama) ve arttırılmış örnek büyüklükleri veya daha fazla analitik yordamlar uygun olabilir (kapsam).¹³

5.2.2.Özel Yanıt

Denetçinin hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan risk belirlemesine özel yanıtı, belirlenen hile risk faktörleri veya koşulların türlerine veya bileşimlerine ve onların etkileyebildiği hesap kalemlerine, işlem sınıflarına ve iddialara bağlı olarak değişecektir. Denetçinin belirli hesap kalemleri, işlem sınıfları ve iddialar için yanıt örnekleri şunlardır;

- Sürpriz şekilde ve önceden duyurmadan ziyaretler ve bazı testler yapmak, örneğin stokları yerinde gözlemlemek veya sürpriz bir şekilde belirli bir tarihte kasayı saymak,

- Yıl sonuna yakın bir tarihte stokların sayılmasını istemek,

- Yıl içindeki denetim yaklaşımını değiştirmek, örneğin başlıca müşteri ve satıcılarla yazılı doğrulamaya ek olarak sözlü iletişimde bulunmak, örgüt içindeki çeşitli gruplara doğru-

13 Mc Donald ve Banks; agm. s.29

lama isteği göndermek veya daha fazla ve farklı bilgi araştırmak,

- İşletmenin üç aylık dönemler sonunda veya yıl sonundaki düzeltme kayıtlarının ayrıntılı şekilde incelemesini yapmak ve yapı ve tutar olarak alışılmamış görünenleri araştırmak

- Önemli ve alışılmamış işlemler, özellikle yıl sonunda veya yıl sonuna yakın meydana gelenler için ilgili grupların olanaklarını ve bu işlemleri destekleyen finansal kaynakların kaynağını araştırmak,

- Ayrıntılı şekilde doğrulayıcı analitik yordamlar yapmak,

- Hile riskine duyarlı alanlardaki personelle görüşmeler yapmak,

- İşletmenin diğer bölümleri, şubeleri ve bağlı şirketleri diğer bağımsız denetçiler tarafından denetlenmekteyse, bu organlar arasındaki işlemlerin ve faaliyetlerin sonucu olan hilenin neden olduğu maddi hata riskini uygun şekilde anlamak için yapılması gereken çalışmanın kapsamını onlarla tartışmak,

- Eğer bir uzmanın çalışması finansal tablolar üzerindeki etkisi bakımından özellikle önemli hale gelirse uzmanın varsayımlarının, yöntemlerinin ve bulgularının kabul edilebilirliğini belirlemek için bunlarla ilgili ilave yordamlar yapmak.

5.3. Denetçinin Denetim Test Sonuçlarını Değerlendirmesi

Daha önce de belirtildiği gibi hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riskinin belirlenmesi denetim boyunca devam eden bir süreçtir. Denetçi denetimi tamamlamadan önce, denetim yordamlarının sonuçlarını dikkatle değerlendirmeli ve elde ettiği bulguların, denetimi planlarken yapmış olduğu risk belirlenmesi üzerinde etkisi olup olmadığını incelemelidir Denetim test sonuçları finansal tablolarda bir yanlışlığı gösterdiğinde denetçi, bu yanlışlığın hilenin göstergesi olup olmadığını değerlendirmelidir Bu değerlendirme denetçinin yargısına dayanan nitel bir konudur. Bu değerlendirme hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riskinin iç yüzünü ve ilave veya farklı denetim yordamlarının gerekli gerekliliğini daha iyi gösterir

Denetçi finansal tablolardaki yanlışlığın hilenin sonucu olduğunu, fakat etkisinin önemli olmadığını belirlerse, yine de onun içermelerini, özellikle kapsadığı kişilerin örgütsel konumlarını değerlendirmesi gerekir Örneğin, küçük kasadan alt düzeyde sorumluluk verilmiş bir çalışan tarafından para çalınması küçük öneme sahip olacaktır Buna karşılık konu üst düzey yöneticiyi kapsıyorsa, tutarının finansal tablolar üzerindeki etkisi önemsiz bile olsa bu daha yaygın bir problemin göstergesi olabilir Böyle durumlarda denetçi belirlenen riski ve onun a) kollar veya işlem testlerinin yapısı, zamanlaması ve kapsamı, b) eğer kontrol riski maksimum altında belirlendiyse kontrollerin etkinliğinin belirlenmesi ve c) denetim işinde görevlendirilen personelin uygunluğu üzerindeki etkisini yeniden değerlendirmesi gerekir.

Denetçi finansal tablolardaki yanlışlığın hilenin sonucu olduğunu veya olabileceğini, hilenin finansal tablolar üzerindeki etkisinin önemli olabileceğini belirlemişse veya etkisinin önemli olup olmadığını belirleyememişse;

-Yukarıdaki paragrafta açıklandığı gibi denetimin tüm yönlerini yeniden değerlendirmelidir,

-Daha ileri bir araştırmanın içeriğini ve yaklaşımlarını yönetimin uygun düzeyiyle tartışmalıdır

-Önemli bir hilenin mevcut olup olmadığını, eğer mevcutsa etkisini belirlemek için ilave kanıtlar elde etmeye çalışmalıdır

-Eğer gerekiyorsa müşteriye yasal bir danışmana başvurmasını önermelidir

14 Andrew H. Barnett; James E. Brown, ve, William J. Read, "Wrestling With The New Fraud Standard", **The Practical Accountant**, Boston, July 1997, s.54

Hile risk incelemesi ve denetim testleri- nin sonuçları önemli bir hile riskini gösterdiğin- de, denetçi işten çekilmeyi düşünmelidir ve çe- kilmenin nedenlerini denetim komitesine veya eşdeğer yetki ve sorumluluğa sahip diğer kişile- re iletmelidir.

5.4. Denetçinin Risk Belirlemesini ve Yanıtını Belgelendirmesi

Standart, hem yapılan planlanma hem de denetim yordamlarının çalışma kağıtlarında belgelendirilmesini gerektirmektedir. Planlama- da denetçi belirlenen hile risk faktörlerini ve be-irlenen bu faktörlere yanıtını kapsayacak şekil- de yaptığı risk belirlemesini belgelendirmelidir. Alan çalışması sırasında denetçi önceden belir-lediği riski yeniden değerlendirmesine neden olan risk faktörleri veya diğer koşulların varlığı- nı saptayabilir. Bu durumda denetçi belirlediği bu risk faktörlerini veya diğer koşulları ve ge- rekli gördüğü yanıtı da belgelendirmelidir.

Standart denetçinin yaptığı, hilenin neden olduğu yanıltıcı beyan riskine ilişkin yaptığı be-irlemenin kanıtlarını belgelendirmesini gereke- tirmektedir. Belirlenen risk düzeyinin belgelen- dirilme zorunluluğu yoktur. Hile risk belirleme- sinin yapıldığının kanıtları olarak denetçi şunları belgelendirmelidir,¹⁴

- Mevcut olduğu belirlenen risk faktörle- ri ve bu risk faktörlerine yanıtı,

- Denetçinin alan çalışması yaparken be-irllediği, ilave denetim yanıtı gerektiğine inan- masına neden olan hile risk faktörleri ve diğer koşullar ve denetçinin bunlara yanıtı.

Bazı denetçiler diğer yargılarını da belge- lendirmeyi arzu edebilirler. Bu isteğe bağlı bel- gelendirme aşağıdaki gibi yargıları içerebilir;

- Belirlenen risk faktörünün yanıltıcı be- yana yol açma olasılığı olduğuna neden inandık- larının gerekçesi,

- Belirledikleri riske karşı oluşturdukları yanıtın uygun olduğu sonucu,

- Hile risk faktörlerinin etkisini azaltan mevcut kontrol politikaları,

- Çalışanların hile risk faktörüne duyarlı- lığını arttırmaya çalışan mevcut ahlak ve uyum programları,

- Hileyle ilgili özel soruşturmalar (soruş- turmanın yapılması gerekmekte fakat belgelen- dirilmesi gerekmemektedir).

Doğal olarak, tam ve uygun bir belgelen- dirme denetçilerin savunmasına olduğu kadar kendi yargılarını daha sonra gözden geçirmesine yardımcı olur. Standart hile risk belirlemesinin nasıl belgelendirileceğini açıkça belirtmemiştir. Bu nedenle belgelendirme kontrol listesi (checklist), not (memo) veya her ikisinin birle- şimi şeklinde olabilir.

5.5. Denetçinin Hile ile İlgili Konuları İletmesi

Denetçinin hileyle ilgili sonuçları yöne- tim kuruluna, denetim komitesine ve uygun ol-duğunda işletme dışındakilere iletmesi Genel Kabul Görmüş Denetim İlkelerine uygun olarak yaptığı finansal tablo denetiminin önemli bir parçasıdır. Denetçi hilenin mevcut olduğuna ilişkin kanıtları her ne zaman belirlerse konuyu uygun düzeydeki yönetimin dikkatine sunmalı- dır.

Üst düzey yöneticileri kapsayan ve finan- sal tablolar için önemli olan bir hile doğrudan denetim komitesine iletilmelidir. Daha önce be- lirtildiği gibi önemsiz bir hile hileyi yapanların bir üst düzeyindeki yönetime raporlanmalıdır.

Denetçi, yönetim tarafından denetim ko- mitesine veya eşdeğerlerine herhangi bir şekil- de ifşa edilmeyen, alt düzey çalışanlar tarafın- dan yapılan varlıkların suiistimaline ilişkin bil-

14 Andrew H. Barnett; James E. Brown, ve, William J. Read, "Wrestling With The New Fraud Standard", **The Practical Accountant**, Boston, July 1997, s.54

ğinin beklenen yapısı ve boyutu hakkında denetim komitesi veya eşdeğerleri ile bir uzlaşmaya varmalıdır¹⁵ Denetçi kontrollerla ilgili risk faktörleri belirlediğinde, onların yönetime veya denetim komitesine raporlanması gereken koşulları yansıtır yansıtmadığını dikkate almalıdır

Olası hilelerin müşterinin tepe yönetimi ve denetim komitesinin dışındaki gruplara açıklanması genellikle denetçinin sorumluluğu değildir ve bu genellikle denetçinin gizliliğe ilişkin yasal ve ahlaki zorunlulukları tarafından engellenmektedir. Bazı durumlarda denetçi işletme dışına bilgi verme sorumluluğuna sahip olabilir. Bunlar:¹⁶

- İşletmeyle ilgili bazı yasal ve düzenleyici zorunluluklara uymak için ,
- Kendinden sonra gelen denetçiye bilgi vermek için,
- Bir mahkeme çağrısını cevaplamak için,
- Devletten finansal yardım alan işletmelerin denetiminin gereklerine uygun olarak borç veren kuruma veya diğer özel kuruma,

Denetçi, müşteri dışındaki kişi ve gruplara açıklama yapmadan önce mutlaka bir yasal danışmana baş vurmalıdır

6. SONUÇ

Standardın içeriği incelendiğinde, yerine geçtiği SAS No.53'e göre denetçinin hatalara ek olarak finansal tablo denetimi sırasında finansal tablolarda yanıltıcı beyanlara neden olabilecek hile risk faktörlerini tüm denetim boyunca dikkate almasını, denetimini ona göre planlamasını ve yürütmesini, çalışmasının her aşamasını belgelendirmesini ve sonuçları yönetimin uygun düzeylerine iletmesini gerektirmektedir. Bunu yaparken de denetçiye yol göstermektedir.

Standart denetçilerin bu gerekleri yerine

getirmedeki sorumluluklarını açıklamaya çalışmaktadır Bir kısım yazar ve meslek mensubunun görüşüne göre söz konusu standart, denetçilerin hilenin önlenmesi ve ortaya çıkartılması konusundaki sorumluluğunu arttırmıştır Bir çok denetçi de standardın hileyi ortaya çıkartma zorunluluğu getirerek çıtayı yükselttiğine ve herhangi bir yanlışlık ortaya çıktığında denetçinin sorumlu tutulacağına inanmaktadır

Oysa, SAS No.53 ile karşılaştırıldığında, SAS No.53'de bulunan denetçiye koruyucu hükümlerin aynen yeni standartta da yer aldığı görülmektedir. Çünkü SAS No.82'de, denetçinin finansal tablolarda hilenin veya hatanın neden olduğu yanıltıcı beyanların bulunmadığının mantıklı güvencesini vermesi gerektiği belirtilerek, aynen SAS No.53'de olduğu gibi denetçinin sorumluluğu "mantıklı güvence" kavramı ile sınırlanmaktadır

Yine standart incelendiğinde denetçinin her türlü hilenin ortaya çıkartılmasından sorumlu olmadığını görmekteyiz.Yani denetçinin sorumluluğu hilenin neden olduğu yanıltıcı beyanlarla ilgili olup, hileli faaliyetin kendisinin belirlenmesi ile ilgili değildir. Burada da denetçinin sorumluluğunun "önemlilik" kavramı ile sınırlandırılmış olduğunu görmekteyiz.

Hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkartılmasında esas sorumluluk müşteri işletmenin yönetiminin sorumluluğudur. Zaten SAS No.82 de bunu değiştirmemiştir. Sadece denetçinin sorumluluklarına açıklık getirmiştir fakat genişletmemiştir. Yazının başında da belirtildiği gibi gerek SAS No.53 gerekse yerine geçen SAS No.82, denetçilerin sorumlulukları ile kamunun beklentileri arasındaki açıklığı kapatmak amacıyla çıkartılmışlardır.Ancak kamunun düşüncesindeki mutlak güvence ile standarttaki mantıklı güvence kavramları arasındaki fark bu aralığın tam olarak kapanamayacağını göstermektedir

Ülkemizdeki duruma baktığımızda Türk

15 Janet L. Holland, George Georgiades, **HUD Audit Procedures** , Harcourt Brace Professional Publishing Co, USA, 1999, s.290

16 Paul Munter, Thomas A. Ratcliffe, "Auditors Responsibilities For Detection of Fraud-Part II", **The National Public Accountant**, Sept.1998, s.28

Ticaret Kanunu, anonim şirketlerde denetçi ve denetim kurulu seçilmesini zorunlu kılmaktadır. Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tabi olmayan anonim şirketler için TTK hükümleri uygulanmaktadır. SPK'ya göre bankalar, aracı kurumlar, yatırım fonları, yatırım ortaklıkları, hisse senetleri borsada işlem gören anonim ortaklıklar ve SPK'ya göre tahvil ve diğer finansal kağıtları çıkaran işletmelerin bağımsız denetimi gerekmektedir. Sermaye Piyasası Kurulu tarafından çıkartılan "Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetime İlişkin Tebliğ" in 32. Madde- sinde şu ifade yer almaktadır;¹⁷

"Hata ve hilelerin ortaya çıkarılması konusundaki temel sorumluluk müşteriye aittir. Ancak hata ve hileler mali tablolar hakkındaki denetçi görüşünü etkileyebileceğinden denetçi çalışmasını mali tablolar üzerinde önemli etkileri olabilecek hata ve hileleri ortaya çıkartabilecek şekilde planlamak ve yürütmekle yükümlüdür.

Bağımsız denetim çalışması sırasında ortaya çıkartılan, mali tabloların doğrulama ve gerçeği yansıtmasına olumsuz etkileri giderilebilecek hata ve hileler denetçinin düzeltme önerileriyle birlikte yazılı olarak müşterinin yönetim kuruluna bildirilir ve denetçi tarafından izlenir."

SAS No.82 ile karşılaştırıldığında ülkemizde de bağımsız dış denetçilerin hilelerin ortaya çıkartılmasından sorumlu olduklarını ancak benzer şekilde önemlilik kavramı ile korunduklarını görmekteyiz. Bunun yanında hilenin ne olduğu, hilenin göstergesi olabilecek risk faktörlerinin neler olduğu, denetim sırasında bunların ne şekilde dikkate alınacağı, denetçinin bu sorumluluğunun gereklerini nasıl karşılayacağı konusunda SAS No.82 gibi yol gösteren bir kılavuz olmadığı açıktır. Bu bakımdan SAS No.82 ülkemizdeki bağımsız dış denetçilere de yol gösterecek bir kılavuz niteliğine sahiptir.

17 Bkz,4.Mart 1996 tarih 22750 sayılı Resmi Gazete

KAYNAKÇA

BARNETT, Andrew E ;BROWN, James; FLEMING, Robert; WILLIAM J., Read; "The CPA. As Fraud- Buster", **Journal of Accountancy**, May 1998

BARNETT, Andrew H.; BROWN, James E. ve READ, William J.; "Wrestling With The New Fraud Standart", **The Practical Accountant**, Boston, July 1997

HOLLAND, Janet L.ve GEORGIADES, George; **HUD Audit Procedures**, Harcourt Brace Professional Publis-
hing Co, USA,1999

MANCINO, Jane ve FLEMING, Peter D.; "The Auditor and Fraud", **Journal Of Accountancy**, April,1997

Mc CONNELL, Donald K. ve BANKS, George Y.; "The new Fraud Audit Standard" , **CPA Journal**, June 1997
Vol 67

Mc DONALD, Donald K. ve BANKS, George Y.; "Implementing The New Fraud Auditing Standard In Your
Audit Practice", **Ohio CPA Journal**, Jul-Sept. 1997 Vol.56

MUNTER Paul ve RATCLIFFE Thomas A.; "Auditor's Responsibilities For Detection of Fraud-Part I", **The
National Public Accountant**, August 1998, Vol.43

MUNTER, Paul ve RATCLIFFE, Thomas A.; "Auditors Responsibilities For Detection of Fraud-Part II", **The
National Public Accountant**, Sept.1998

REINSTEIN, Alan ve COURSEN Gregory A.; "Considering The Risk of Fraud: Understanding The Auditor's
New Requirement", **The National Public Accountant**, V 44, no2, March -April 1999

ROLAND L, Madison ; "SAS No 82:Sword or Shield", **The National Public Accountant**, Jan-Feb 1999, Vol.
44

----- Official Releases, **Journal of Accountancy**, April 1997

Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetime İlişkin Tebliğ, 4.Mart 1996 tarih 22750 sayılı Resmi Gazete